

สงครามมหาเอเชียบูรพาจากความทรงจำ
ของชาวบ้านบุ และชาวปากคลองบางกอกน้อย
The Greater East Asia War : Memories of the People
of Ban Bu and the Pakklong Bangkok Noi Community

สุภาพรณี จินดามณีโรจน์*

Suphaphorn Jindamaneerojana

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสะท้อนภาพชีวิตของชาวบ้านในย่านบ้านบุ และชาวปากคลองบางกอกน้อย ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘) เนื่องจากอยู่ใกล้สถานีรถไฟบางกอกน้อยซึ่งเป็นที่ตั้งกองกำลังทหารญี่ปุ่น และเป็นยุทธศาสตร์ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรมุ่งโจมตีฐานที่มั่นของญี่ปุ่น การสะท้อนสภาพชีวิตใช้วิธีศึกษาจากความทรงจำของคนท้องถิ่นผ่านการบอกเล่าซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ค่อยมีในหลักฐานเอกสาร นอกจากนั้น ยังได้มีการสืบค้นและศึกษาข้อมูลอื่นๆ มาสนับสนุน เช่น แผนที่ รูปภาพ เอกสารท้องถิ่น (เช่นหนังสือประจำตระกูล บันทึกส่วนตัว เอกสารในช่วงสมัยสงคราม) เอกสารราชการ หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญคือมีการสำรวจศึกษาพื้นที่เพื่อค้นหาร่องรอย

* รองศาสตราจารย์, หมอวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

มาประกอบการศึกษาด้วย การศึกษาที่กล่าวมาช่วยให้เกิดความเข้าใจชีวิตของผู้คนระหว่างสงครามมหาเอเซียบูรพา นับเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เก็บรักษาความทรงจำของเหตุการณ์ร่วมสมัยที่ผ่านพ้นไปแล้ว

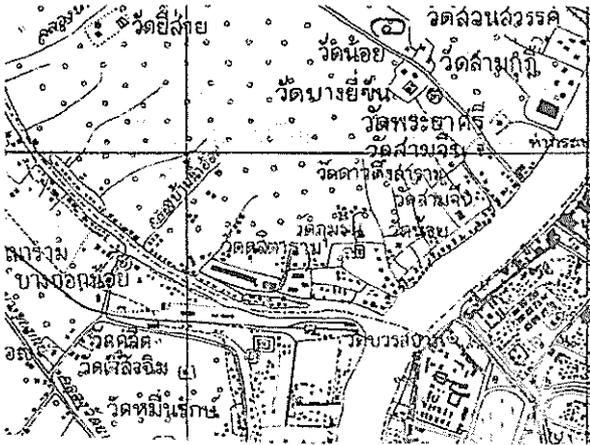
คำสำคัญ : ชีวิตในสงครามมหาเอเซียบูรพา ความทรงจำ สถานีรถไฟ บางกอกน้อย กองกำลังทหารญี่ปุ่น บ้านบุ ปากคลองบางกอกน้อย

Abstract

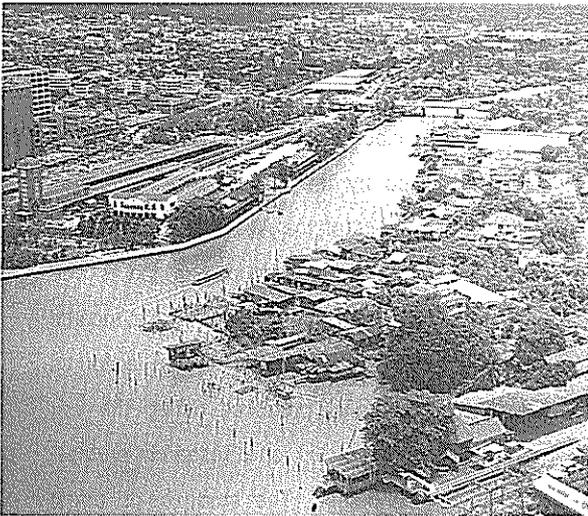
This article examines the lives of the people of Ban Bu and the Pakklong Bangkok Noi (mouth of the Bangkok Noi canal) community during the Greater East Asia War (1941–1945). They were greatly and adversely affected by the war because they lived close in proximity to the Bangkok Noi Railway Station, which was occupied by the Japanese army forces, and was subsequently one of the prime targets of the Allied forces' bombing. The study recorded their memories through oral accounts, which is one way to elicit historical evidence that was not written down. These records are supplemented by maps, photographs, other locally written accounts such as biographies, memoirs and documents produced during the war time, official records, books and related articles and research studies. Moreover, a survey of the area was conducted. The study helps us to understand life in that area during the war. The local history approach of this study helps record and preserve the memory of important everyday events of the past.

Keywords : life in the Greater East Asia War, memory, Bangkok Noi Railway Station, Japanese army forces, Ban Bu, Pakklong Bangkok Noi Canal

๒๕๐ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

แผนที่เก่าแสดงพื้นที่ย่านบ้านมู

คลองบางกอกน้อย
ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา
บริเวณหน้าสถานีรถไฟ
บางกอกน้อย

ความนำ

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งในแถบเอเชียรวมทั้งประเทศไทยมักเรียกว่า สงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นได้ยึดและใช้สถานีรถไฟบางกอกน้อยเป็นที่ตั้งกองกำลัง ของญี่ปุ่นแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ เพื่ออาศัยเส้นทางรถไฟสายนี้ลำเลียงกำลังบำรุงพร้อม

ทั้งอาวุธยุทธโศปกรณ์ เสี่ยงอาหาร และสัมภาระให้กับแนวหน้าของกองทัพญี่ปุ่นทั้งในพม่าและมลายู สถานีรถไฟบางกอกน้อยจึงกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ฝ่ายสัมพันธมิตรมุ่งโจมตีฐานที่มั่นของญี่ปุ่น ทำให้ผู้คนชาวบ้าน และชาวปากคลองบางกอกน้อยต้องประสบกับความยากลำบาก ต้องระหกระเหินหนีภัยสงคราม บ้านเรือนวัด มัสยิดถูกทำลาย และผู้คนต้องบาดเจ็บล้มตายนับร้อย แต่เรื่องราวโศกนาฏกรรมในบริเวณบ้าน และย่านปากคลองบางกอกน้อยนี้ ทั้งฝ่ายสัมพันธมิตร ฝ่ายญี่ปุ่น ฝ่ายรัฐบาลไทย และชาวบ้านบ้าน และชาวปากคลองบางกอกน้อยมิค่อยได้มีการบันทึกไว้ เป็นลายลักษณ์อักษรนัก จากการลงพื้นที่ที่บ้าน และย่านปากคลองบางกอกน้อยในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๒ พบว่าชาวบ้านที่มีอายุราว ๗๐ ปีขึ้นไปยังมีความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องราว และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้าน และย่านปากคลองบางกอกน้อยในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาเป็นอย่างดี

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาเรื่อง “สงครามมหาเอเชียบูรพาจากความทรงจำของชาวบ้าน และชาวปากคลองบางกอกน้อย” เพื่อสะท้อนภาพชีวิตของชาวบ้านย่านนี้ที่เป็นพื้นที่หนึ่งในประเทศไทยที่เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญของสงครามครั้งนี้ โดยใช้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากการบอกเล่าของชาวบ้านย่านนี้ การบอกเล่าจากความทรงจำนับเป็นวิธีหนึ่งในการศึกษาให้ได้ซึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ค่อยมีในหลักฐานเอกสารนักมาช่วยให้เกิดเข้าใจเรื่องราว และชีวิตของผู้คนในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาจากมุมมองของคนท้องถิ่นที่เคยร่วมในเหตุการณ์ครั้งนี้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก่อนที่จะหมดไป พร้อมกันนี้ได้ศึกษาโดยมีกระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงการประเมินความน่าเชื่อถือระดับหนึ่งด้วยการถามซ้ำเพื่อหาความใกล้เคียงและความแน่นอน นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลหลากหลายที่พยายามทำการสืบค้นจากแผนที่เก่าและใหม่ ภาพเก่าและใหม่ เอกสารท้องถิ่น (เช่น หนังสือประจำตระกูล บันทึกส่วนตัว เอกสารใบปลิวสมัยสงคราม) เอกสารราชการ (เช่นเอกสารจากกองจดหมายเหตุ) หนังสือ บทความ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญคือการสำรวจศึกษาพื้นที่ และค้นหาวงรอยมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ด้วย การศึกษานี้จึงเป็นมุมมองจากท้องถิ่นจากชาวบ้าน และชาวปากคลองบางกอกน้อยเกี่ยวกับชีวิตในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากภายใน เป็นจุดเล็กๆ จุดหนึ่งในกรุงเทพฯ แต่มีความสำคัญที่น่าสนใจและเรียนรู้

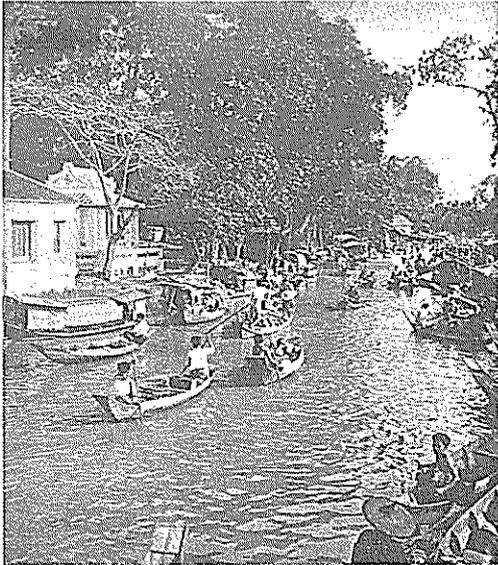
ความเป็นมาของพื้นที่ : บ้านบุ และย่านปากคลองบางกอกน้อย

บ้านบุ และย่านปากคลองบางกอกน้อยตั้งอยู่ในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ที่อยู่สองฟากฝั่งของคลองบางกอกน้อยซึ่งแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์สองฟากฝั่งจากปากคลองบางกอกน้อยเข้าไปส่วนใหญ่เป็นบ้านสวน มีการตั้งบ้านเรือนไม้หนาแน่นนักมีทั้งคนไทย มุสลิม และจีน ส่วนใหญ่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เข้ามาตั้งถิ่นฐาน และกระจายตัวไปตามริมสองฝั่งปากคลองบางกอกน้อย

ที่มา : แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๗๔, ๒๕๒๗

ย่านปากคลองบางกอกน้อยแบ่งออกเป็น ๒ ฝั่ง คือ ปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ และปากคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ

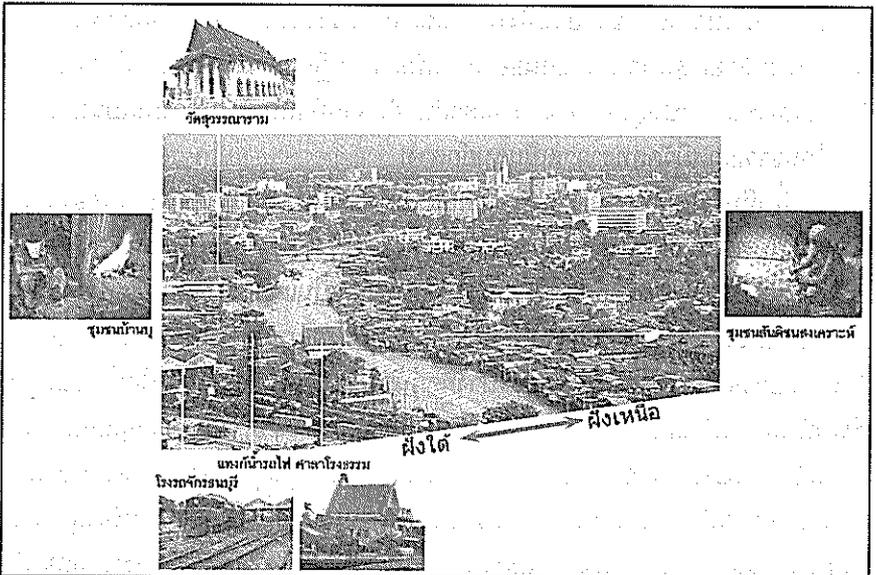
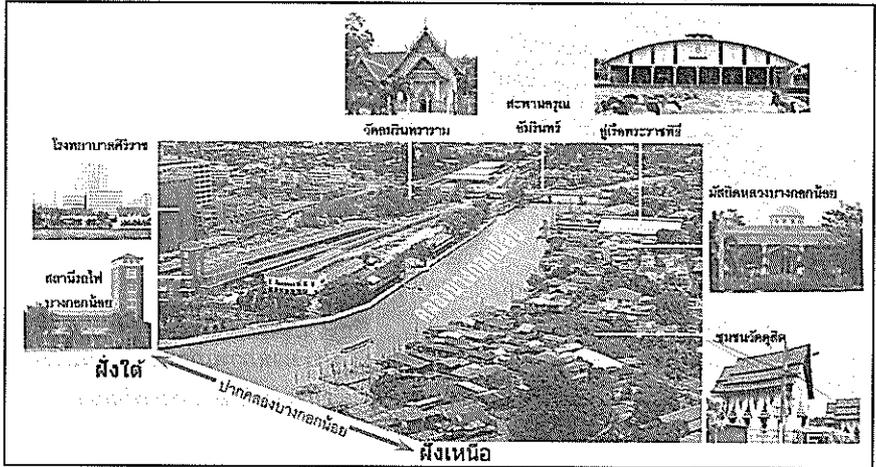
ที่มา : สมุดภาพเมืองไทยเล่ม ๑-๒-๓
: ประมวลภาพเก่าของสยามประเทศ
เพื่อการอนุรักษ์ และการศึกษา, ๒๕๔๓

ปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์พื้นที่จากปากคลองเข้าไปเป็นที่ตั้งบ้านเรือนชาวบ้านทั้งไทย และจีน พระราชวังหลัง วัดอมรินทรารามฯ (วัดบางหัวน้อย) สู่เหراءบางกอกน้อย (หรือเรียกว่า กฏีเล็ก) และบ้านนุ (มีวัดทองหรือวัดสุวรรณารามฯ เป็นศูนย์กลาง) ตามลำดับ ถัดจากบ้านนุเข้าไปตอนโนเป็นบ้านเนินและบ้านข้าวเม่า (มีวัดสุทธาวาสเป็นศูนย์กลาง)

พื้นที่บริเวณต้นปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พื้นที่บางส่วนของพระราชวังหลังสร้างโรงพยาบาลศิริราชขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ และเวนคืนที่จากปากคลองริมน้ำเป็นแนวยาวซึ่งเป็นที่ของชาวบ้านที่ของวัดอมรินทรารามฯ บางส่วน ที่ของสู่เหراءบางกอกน้อย และที่ของชาวบ้านนุ บ้านเนินบางส่วนมาสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย และเส้นทางไฟสายใต้ซึ่งระยะแรกเดินรถถึงเพชรบุรี และเปิดใช้เส้นทางรถไฟในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖ หน้า ๒๐๒-๒๐๓ วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒) อีก ๖ ปีต่อมา คือในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเส้นทางรถไฟสายนี้ต่อจากเพชรบุรีลงสู่ภาคใต้ถึงเมืองสงขลา และเมืองระแง และต่อจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ พระบาทสมเด็จพระ

๒๕๔ สุภาพรณ จินตามณีโรจน์

พระมวงกุเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเส้นทางรถไฟสายใต้นี้ต่อไปจนถึงพรมแดนของมลายู (อ่านรายละเอียดใน สมใจไฟโรจน์ ธีระรัชต์ ๒๕๑๗ : ๒๘๓, ๓๓๕-๓๓๖, ๓๔๓)

สถานีรถไฟบางกอกน้อย พื้นที่มีลักษณะยาวรีประมาณกิโลเมตรเศษจากต้นปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยายาวเลียบไปตามลำคลองบางกอกน้อยถึงบ้านล่างของบ้านบุ้ที่เรียกว่า รั้วตัน ทิศเหนือของสถานีรถไฟบางกอกน้อยคือ คลองบางกอกน้อย ทิศใต้ประชิดกับพื้นที่ของพระราชวังหลังโรงพยาบาลศิริราช และวัดอมรินทรารามฯ ทิศตะวันออกคือ แม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกมีลักษณะเป็นเส้นทางรถไฟที่เรียกว่าคอดเป็นทางวิ่งตัดผ่านแยกบ้านบุออกจากบ้านเนินมุ่งไปเลียบคลองมหาสวัสดิ์ไปยังจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี แล้วมุ่งสู่ภาคใต้ สถานีรถไฟบางกอกน้อยจึงเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมที่ทันสมัย ทำให้เกิดความสะดวกรวดในการเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ กับภูมิภาคตะวันตก และภาคใต้ นับแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา

ย่านปากคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์จากปากคลองมีชุมชนคนไทย (มีวัดเสนาประโคนหรือวัดดุสิตารามฯ เป็นศูนย์กลาง) ถัดเลียบเข้าไปตามริมคลองบางกอกน้อยจะเป็นบ้านเรือนชาวไทย ชำราชากรไทย มีมัสยิดหลวงบางกอกน้อย มีคู่มือพระราชพิธี (เดิมเป็นคู่มือเรือหลวง) และมีชุมชนมุสลิมกลุ่มใหญ่ซึ่งปัจจุบัน คือ ชุมชนสันติชนสงเคราะห์ (ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับชุมชนบ้านบุ ตรงข้ามหน้าวัดทองหรือวัดสุวรรณารามฯ) ตามลำดับ

ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย และเส้นทางรถไฟสายใต้ มีการเวนคืนพื้นที่ที่เคยเป็นสุเหร่าบางกอกน้อยหรือกุฎเล็ก ซึ่งมีเนื้อที่ราว ๒ ไร่เศษที่เคยตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ใกล้วัดอมรินทรารามฯ เพื่อสร้างสถานี และเส้นทางรถไฟสายใต้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินที่ส่วนหนึ่งที่เคยเป็นคู่มือเรือหลวงด้านริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ (ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามหรือเยื้องกับสุเหร่าเดิม) และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้สร้างมัสยิดใหม่ขึ้นแทน (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ ๒๕๕๐ : ๒๘-๒๙ อ้างถึงใน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕๓.๑๘.๑๙/๕๔) ปัจจุบัน คือ มัสยิดหลวงบางกอกน้อย หรือมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ ซึ่งอยู่ท่ามกลางชุมชนไทยย่านวัดดุสิต ต่างอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว

ชุมชนต่างๆ บริเวณปากคลองบางกอกน้อยทั้งฝั่งใต้ และฝั่งเหนือต่างเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ไปมาหาสู่กัน รู้จักกัน มีความ

๒๕๖ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

เชื้อเพื่อนกัน อยู่ร่วมกัน และเผชิญกับภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ ร่วมกันมา

บ้านบุญ เป็นชุมชนเก่าแก่วิมคโลงบางกอกน้อยฝั่งใต้ ในอดีตบ้านบุญมีอาณาบริเวณตั้งแต่วัดอมรินทร์ารามฯ เลียบไปตามริมคลองเลยเข้าไปถึงวัดใหม่ยายแป้น มีเนื้อที่เชื่อมต่อกันเข้าไปตอนในกับบ้านเนิน บ้านข้าวเม่า (แต่ซึ่งปัจจุบันอยู่คนละฟากทางรถไฟกับบ้านบุญ) ซึ่งล้วนเป็นคนไทยที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา นับแต่เสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ (สัมภษณีย์ นางวิจิตร เรือนทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๐ และ วีระ รุ่งแสง ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๐) เดิมชาวบ้านบุญเรียกพื้นที่บ้านบุญ เป็น ๓ ส่วนคือ *บ้านบุญ* คือบริเวณวัดทองหรือวัดสุวรรณารามฯ ถึงศาลาโรงธรรม *บ้านบน* คือบริเวณเหนือวัดทองขึ้นไปถึงวัดใหม่ยายแป้น และ *บ้านล่าง* (คือ บริเวณศาลาโรงธรรมถึงรั้วต้นซึ่งติดกับโรงรถจักรธนบุรี ซึ่งอดีตคือพื้นที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย) จากบ้านบนลงมาถึงบ้านล่างมี *ตรอกบ้านบุญ* เป็นทางเดินเชื่อมผ่านวัดทอง (วัดสุวรรณารามฯ ตลาดวัดทอง บ้านเรือนชาวบ้านที่อดีตแทบจะทำขนลงหินทุกบ้าน ศาลาโรงธรรม (ศาลากลางบ้านของบ้านบุญ) มาจนถึงบ้านเรือนชาวบ้านบุญล่าง สุดเขตปลายสุดที่รั้วต้น (ซึ่งเดิมเป็นทางปิด ต่อมาทางสถานีรถไฟบางกอกน้อยเปิดทางเล็กๆ ลื่นๆ ให้เดินออกสู่สถานีได้จนทุกวันนี้) บ้านบุญจึงเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ติดสถานีรถไฟบางกอกน้อยมากที่สุด เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรโจมตีทิ้งระเบิดเพื่อทำลายสถานีรถไฟบางกอกน้อยฐานที่มั่นของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพาจึงได้รับผลกระทบอย่างหนัก

สงครามมหาเอเชียบูรพา

สงครามมหาเอเชียบูรพาเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘ หลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงกลายเป็นสมรภูมิ และดินแดนภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่น กองทัพญี่ปุ่นจึงเข้ามามีบทบาททั้งทางการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล ๒๕๔๙ : ๗๖-๗๗) สำหรับประเทศไทยนั้นกองกำลังญี่ปุ่นเข้ามาหลายจุดในเวลาใกล้เคียงกันโดยเริ่มขึ้นในวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๘๔ ตอนเที่ยงคืน กองกำลังหลักของกองทัพบกที่ ๑๕ เคลื่อนกำลังเข้าสู่รัฐประเศไทรอยนส์ส่งเสบียงผ่านเข้ามาทางปรวาจันบุรีเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเข้าของวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กองกำลังกองทัพบกที่ ๑๕ ยกพลเข้ามา

ทางบางปู จังหวัดสมุทรปราการ และกองกำลังกองพันทหารราบที่ ๑ (สังกัดกองพลที่ ๕๕) ยกพลขึ้นบกตามชายฝั่งทะเลทางภาคใต้ และกองกำลังกองทัพบกที่ ๒๕ ยกพลขึ้นบกที่สงขลา (เนล็กซ์ัน ลัมศิริ ๒๕๕๐ : ๓๒) ต่อมาในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๔๕ รัฐบาลไทยจำต้องประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรคือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส ผลของการประกาศสงครามกลับกลายเป็นพันธะยุ่งยากของรัฐบาลไทยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ และเป็นจุดที่ทำให้เกิด “ขบวนการเสรีไทย” ขึ้น (เนล็กซ์ัน ลัมศิริ ๒๕๕๐ : ๕๒-๕๓)

ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา รัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้พยายามเน้นความรักชาติ พยายามสร้างจิตสำนึกปลุกฝังความเป็นไทย สร้างความสามัคคีในชาติ กระตุ้นความสำนึก “รักชาติยิ่งชีวิต” “ตัวตายดีกว่าชาติตาย” และได้มีการตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ นับเป็นจุดหักเหของสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อญี่ปุ่นเริ่มพ่ายแพ้สหรัฐอเมริกาที่อยู่หนววินอกชายฝั่งเกาะมิดเวย์ (Midway Island) นอกชายฝั่งเกาะฮาวาย หลังจากนั้นเป็นต้นมา ญี่ปุ่นเริ่มตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบฝ่ายสัมพันธมิตรและเริ่มพราชัย และในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ กองทัพอเมริกันพ่ายแพ้ในรัสเซีย ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ รัฐบาลใหม่ของอิตาลีประกาศสงครามกับเยอรมัน ดังนั้น เมื่อเข้าสู่ ปี พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘ จึงเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นและเยอรมันกำลังตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบมากขึ้นพร้อมกันนี้ฝ่ายสัมพันธมิตรเริ่มได้เปรียบ และเปิดเกมการรบรุกหนักทั้งในยุโรป และเอเชีย

ในเอเชียญี่ปุ่นจึงเริ่มพราชัย กองทัพญี่ปุ่นที่ตั้งอยู่หลายๆ จุดในประเทศไทยได้กลายเป็นเป้าหมายที่ฝ่ายสัมพันธมิตรมุ่งโจมตีทางอากาศหนักขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ และต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๘ การโจมตีของฝ่ายสัมพันธมิตรที่รุนแรงขึ้นแต่ละครั้งก่อให้เกิดความเสียหาย และมีผู้คนบาดเจ็บ และล้มตายอย่างต่อเนื่อง การพ่ายแพ้สงครามอย่างยับเยินในยุโรปทำให้ฮิตเลอร์ฆ่าตัวตายในวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังจากนั้นอีก ๓ เดือนเศษ สหรัฐอเมริกาได้ทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาในวันที่ ๖ สิงหาคม และที่เมืองนางาซากิ ในวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ จนในที่สุดญี่ปุ่นต้องประกาศยอมแพ้ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงเป็นอันยุติ และมีผลให้สงครามมหาเอเชียบูรพาที่เริ่มต้นวันที่ ๘ ธันวาคม

๒๕๘ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

พ.ศ. ๒๕๔๔ จึงสิ้นสุดโดยปริยายด้วย รวมใช้เวลาประมาณ ๓ ปี ๘ เดือน

สถานีรถไฟบางกอกน้อย สถานีที่มั่นกองกำลังทหารญี่ปุ่น

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเคลื่อนกองกำลังเข้าสู่ประเทศไทยในคืนวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้แล้ว จึงเร่งเจรจาขอความร่วมมือจากไทยในการจัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการคมนาคมขนส่ง ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ กองทัพญี่ปุ่นขอเข้าดำเนินการควบคุมเส้นทางรถไฟของไทยทั้ง ๓ สาย ได้แก่ สายเหนือ สายตะวันออก และสายใต้ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวก และเป็นเครือข่ายโยงใยทั่วประเทศ โดยเฉพาะเส้นทางรถไฟสายใต้ ญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นเส้นทางรถไฟสายเดียวที่กองทัพญี่ปุ่นสามารถใช้ขนส่งกองกำลังบำรุงสนับสนุนการขยายอำนาจสู่พม่า และมลายูได้ (วงษ์ทิพย์ เกียรติสกุล ๒๕๔๙ : ๗๖)

เส้นทางรถไฟสายใต้เริ่มต้นในกรุงเทพฯ ที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย ผ่านไปยังจังหวัดนครปฐม ราชบุรี (ที่สถานีบ้านโป่งจังหวัดราชบุรีเส้นทางรถไฟสายนี้จะวกลงสู่ภาคใต้) ผ่านไปจังหวัดเพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช

จนถึงสถานีป่าดงเบขาร์ในจังหวัดสงขลา เมื่อกองทัพญี่ปุ่นยกกำลังทหารจากภาคใต้ของไทยบุกเข้ายึดครองมลายูได้ในวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ และอีกเดือนเศษเข้ายึดสิงคโปร์ได้ในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕

หลังจากนั้นกองทัพญี่ปุ่นจึงเข้าควบคุม และบริหารจัดการเส้นทางรถไฟสายใต้ของไทยเชื่อมต่อเข้ากับเส้นทางรถไฟของมลายูทั้งสายตะวันออก และสายตะวันตก เส้นทางรถไฟมาลายูสายตะวันออกเชื่อมกับเส้นทางรถไฟสายใต้เริ่มจากสถานีหาดใหญ่ผ่านสุโขทัย ทัพทัน โกตาบารู สุโขทัย และกัวลาลัมเปอร์ และเส้นทางรถไฟมาลายูสายตะวันตกเชื่อมกับเส้นทางรถไฟสายใต้เริ่มจากสถานีหาดใหญ่เช่นเดียวกัน ผ่านไปป่าดงเบขาร์ อลอร์สตาร์ กัวลาลัมเปอร์ และสิงคโปร์ ทำให้กองทัพญี่ปุ่นสามารถควบคุมเส้นทางรถไฟจากกรุงเพทง ถึงสิงคโปร์ได้ (พงศทิพย์ เกียรติสกุล ๒๕๔๙ : ๗๗)

นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังได้ใช้เส้นทางรถไฟสายใต้เพื่อการขยายอำนาจเข้าสู่พม่าและอินเดียที่อยู่ทางด้านตะวันตกของไทยด้วยการสร้างทางรถไฟทหารสายใหม่ ๒ สายเชื่อมแยกไป คือ เส้นทางรถไฟสายชุมพร-กระบี่ (หรือทางรถไฟสายคอคอดกระ) และเส้นทางรถไฟสายไทย-พม่า

เส้นทางรถไฟสายชุมพร-กระบี่ (หรือทางรถไฟสายคอคอดกระ) เป็นเส้นทางรถไฟทหารสายใหม่ที่กองทัพญี่ปุ่นสร้างเชื่อมต่อแยกจากเส้นทางรถไฟสายใต้ที่สถานีชุมพรไปยังสถานีกระบี่ในจังหวัดระนอง เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ เสร็จและเปิดใช้ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นเส้นทางรถไฟที่ตัดผ่านบริเวณคอคอดกระ กองทัพญี่ปุ่นมีจุดมุ่งหมายใช้เป็นเส้นทางลำเลียงขนส่งเสบียงอาหารให้กับกองทัพญี่ปุ่นในพม่าอีกทางหนึ่ง และเพื่อแบ่งเบาภาระการขนส่งด้วยเส้นทางรถไฟสายไทย-พม่า (พงศทิพย์ เกียรติสกุล ๒๕๔๙ : ๗๗)

เส้นทางรถไฟสายใหม่สายไทย-พม่า จากสถานีรถไฟบางกอกน้อยพอลถึงสถานีบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ทหารญี่ปุ่นได้ก่อสร้างเส้นทางแยกไปทางทิศตะวันตกและสร้างสถานีใหม่ที่หนองปลาตุกซึ่งอยู่ถัดจากสถานีบ้านโป่งไปราว ๔ กิโลเมตร สถานีหนองปลาตุกนี้กองกำลังญี่ปุ่นใช้เป็นฐานในการก่อสร้างเส้นทางรถไฟทหารใหม่เข้าสู่พม่านับตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นต้นมา ผ่านกาญจนบุรี (ข้ามสะพานแม่น้ำแคว) เลียบไปตามลำน้ำแควน้อย ผ่านไปใกล้ด่านพระเจดีย์สามองค์ เข้าสู่พม่าไปยังเมืองทันบีอุซายัต เสร็จและเปิดใช้เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ (โยชิโกว

เฉียงใต้ คาบสมุทรอินโดจีนและคาบสมุทรลาโวไว้ได้ทั้งหมด และญี่ปุ่นใช้เส้นทาง
รถไฟระหว่างมลายูกับไทยเป็นหลักในการขนส่งสัมภาระ และเขลยศึกเข้าสู่พม่าเพื่อสร้าง
ทางรถไฟ และขนกำลังทหารญี่ปุ่นเพื่อบุกเข้ายึดพม่า และเพื่อจะรุกคืบยึดอินเดียนต่อไป
สัมภาระที่จำเป็นได้แก่ อาหาร กระสุนปืน น้ำมัน เตื่อเพลิง ปืนใหญ่ ปืนกล ปืนครก
เวชภัณฑ์ เสื้อผ้า คน และม้า ฯลฯ ใช้เส้นทางลำเลียงด้วยทางรถไฟจากภาคใต้ของไทย
(โยชิตากาวา โทชิฮารุ ๒๕๓๘ : ๓๗๒-๓๗๕)

สถานีรถไฟบางกอกน้อยก็เป็นฐานที่มั่นของญี่ปุ่นที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งใน
ประเทศไทยในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพาด้วยในการส่งกองกำลังพล ม้า ขนสัมภาระ
และเสบียงอาหารไปยังบ้านโป่ง และกาญจนบุรี สนับสนุนการรุกคืบสู่พม่า และอินเดีย
ด้วยเช่นกัน

“ผมเคยทำงานในแคมป์ญี่ปุ่น
ในสถานีรถไฟบางกอกน้อย ส่วนใหญ่
มีหน้าที่เป็นล่ามทำอยู่จนสงครามเล็ก”
(สัมภาษณ์นายจิตต์ เขียมชันทอง,
๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

นายจิตต์ เขียมชันทอง ชาวบ้าน
บุ ปัจจุบันอายุ ๘๖ ปี เป็นผู้ที่มีการศึกษา
ดี มีโอกาสทำงานรัฐวิสาหกิจ สามารถ
พูดภาษาญี่ปุ่นได้ ในช่วงสงครามจึงมี
โอกาสทำงานกับกองทหารญี่ปุ่นที่ตั้งฐานอยู่ ณ สถานีรถไฟบางกอกน้อยซึ่งตั้งอยู่ติด
กับบ้านบุที่เขาอาศัยอยู่มาหลายชั่วคน เรื่องราวที่ผ่านความทรงจำของนายจิตต์
เขียมชันทองจึงเป็นเรื่องราวที่ได้มีการบันทึกมาก่อน

“กองทัพญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย คือ กองพัน
ทหารม้ารถไฟที่ ๔ สืบทอดมาจากกองพันทหารม้ารถไฟที่ ๓ จากอรัญ
ประเทศแควมณฑลบูรพา กองพันทหารม้าที่ ๔ นี้ รับผิดชอบบางกอกน้อย
หนองปลาตุ๊ก เป็นหน่วยรับวัตถุประสงค์สงครามจากกองบูรพาทางกองทหารม้า
รถไฟที่ ๓ กองพันทหารม้าที่ ๔ มีทหารสับเปลี่ยนไปเรื่อย บางวันก็มี

๒๖๒ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

ทหาร ๓๐๐-๔๐๐ คน บางวัน ๑๐๐ คน มักก็สับเปลี่ยนเช่นกัน บางวันก็ ๑๐๐ ตัว บางวันก็ ๕๐ ตัว แล้วแต่ว่าจะมาขึ้นที่ท่ารถไฟที่ตัวม้าขึ้นมาทางเรือเพื่อมาขึ้นตุ้รถไฟสถานีบางกอกน้อยไปเมืองกาญจนบุรีเข้าพม่าม้าบางตัวใส่แว่นด้วยนะ เมื่อเวลากินหญ้าแห้งจะให้เห็นเป็นสีเขียวๆ เหมือนหญ้าสดๆ แต่บางทีพอมันเดินไปสักพักหนึ่งมันรู้ มันจะกระโดดออกมานอกแถว เพื่อหันไปหาหญ้าสดกิน เห็นแล้วตกดี”

(สัมภาษณ์นายจิตต์ เขียมขันทอง, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

นายจิตต์ เขียมขันทอง ทำงานกับทหารญี่ปุ่นนานถึง ๓ ปีเศษ จึงทราบเรื่องราวภายในแคมป์ทหารญี่ปุ่นค่อนข้างดี ทหารญี่ปุ่นมักเรียกขานชื่อนายจิตต์ เขียมขันทองว่า “จิโตซัง”

“ทหารญี่ปุ่นมักจะอยู่ในกองของเขา ไม่ค่อยออกมาหาซื้อของเขา มีเสบียงของเขา”

(สัมภาษณ์นายจิตต์ เขียมขันทอง, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

นายจิตต์ เขียมขันทอง มักได้รับความไว้วางใจจากกองทหารญี่ปุ่นที่นี่ บางครั้งจึงมีหน้าที่ออกตามทหารญี่ปุ่นบางคนที่ยกออกมาเที่ยวนอกแคมป์บ้าง และบ่อยครั้งยังมีส่วนช่วยเจรจาการสอบสวนคนไทยที่ต้องโทษขโมยของในแคมป์ญี่ปุ่น

“มีเรื่องติดขัดตรงไหน ญี่ปุ่นก็จะเรียกไปคุย ส่วนใหญ่บางทีก็เรื่องสอบสวนคนไทย ส่วนใหญ่เป็นคดีลักขโมย” และ “พวกขโมยก็คือคนแถวๆ ย่านนี้ ขอบขโมยพวกวัสดุต่างๆ เช่น น้ำมัน ยางรถยนต์ ยาแอสไพริน เพนิซิลิน ของเหล่านี้ช่วงสงครามหายากมาก”

(สัมภาษณ์นายจิตต์ เขียมขันทอง, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

เมื่อญี่ปุ่นมาตั้งฐานกองกำลัง บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย จะมีคลังเสบียงสัมภาระ คลังยาต่างๆ คลังเสบียงอาหาร วัตถุสงคราม และคลังเก็บข้าวสารเป็นแนวอยู่ริมน้ำ ของเหล่านี้ส่วนใหญ่นำมาทางเรือมาขึ้นที่ท่าสถานีรถไฟบางกอกน้อย พักรอการขนส่งด้วยตุ้รถไฟไปหนองปลาตึก จังหวัดราชบุรีเพื่อส่งไปสนับสนุนกองกำลังใน

พม่าต่อไป

“ผมเคยมาปั่นตุ๋นรถไฟ เห็นกล่องเต็มไปหมด ผมนึกว่าเป็นของกินพอคำๆ ผมพาพรรคพวกมาแอบขโมยของในตุ๋นรถไฟ พอแกะกล่องกลายเป็นพริกไทยป่นอย่างดี พอดีทหารญี่ปุ่นมาพบ ส่งเสียงลั่น พวกผมขว้างพริกไทยใส่หน้าทหารญี่ปุ่น และเราหนีกันกระเจิง”

(สัมภาษณ์ชาวบ้านย่านวัดดุสิต, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐)

“ในช่วงสงครามน้ำมันแพงมาก หายากมากๆ คนไทยบางคนชอบไปขโมยน้ำมัน ถ้าทหารญี่ปุ่นจับได้เมื่อไหร่จะถูกจับมัดมือ เอาน้ำมันมากรอกให้กิน ทารุนมาก ใครก็ช่วยไม่ได้”

(สัมภาษณ์นายประจวบ ทองคำสุก, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐)

ชาวบ้านต่างทราบดีว่า การขโมยของทหารญี่ปุ่นถ้าถูกจับได้จะได้รับโทษจากน้อยไปจนถึงหนักมากจนถึงขั้นถูกทารุณอย่างหนัก

“ถ้าทหารญี่ปุ่นจับขโมยได้ ถ้าจำนด้วยหลักฐาน สาราภาพ เขาก็จะส่งตำรวจไทยดำเนินคดี”

(สัมภาษณ์นายจิตต์ เอี่ยมขันทอง, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

คาดว่าคงมีการแอบลักลอบเข้าไปขโมยของของทหารญี่ปุ่นที่สถานีบางกอกน้อยมากพอสมควร ที่สถานีรถไฟบางกอกน้อยจึงมีสถานีที่ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ตึกดิน” ไว้ขังนักโทษที่ต้องคดีลักขโมย

“ในแคมป์ของญี่ปุ่นนี้ จะมีห้องลับตรงทำนักรถไฟ เป็นตู้เหล็กรถไฟ แบบตู้คอนเทนเนอร์ ๒ ตู้ ต่อกันฝังไว้ในดิน มีไว้สำหรับขังขโมยที่ยังไม่ได้ตัดสิน มีทั้งคดีหนัก คดีเบา เวลาขังจะขังรวม พอสอบสวนเสร็จก็จะปล่อย หรืออาจจะขังต่อจนกว่าจะได้ข้อมูลที่แท้จริง เขาเรียกว่า ตึกดิน”

(สัมภาษณ์นายจิตต์ เอี่ยมขันทอง, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๐)

๒๖๔ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

“คนแถวนี้ (รั้วต้นคือบริเวณบ้านบุตอนล่างที่มีพื้นที่ติดกับสถานีรถไฟบางกอกน้อย) กลัวพวกญี่ปุ่น ตอนนั้นมีการจับคนไปขัง และขังอยู่ในตู้รถไฟ”

(สัมภาษณ์นางบุญเรือน ทวีสมบัติ (ป้ามด), ๓ มีนาคม ๒๕๕๐)

“ญี่ปุ่นอยู่เยอะแยะที่รถไฟ ญี่ปุ่นมันชอบแก้ผ้าอาบน้ำที่หน้าน้ำ ไม่รู้สึกเกลียดญี่ปุ่น เขาไม่ได้ทำอะไรเรา เขาก็ไม่ได้มาช่วยอะไรเรา เขาฆ่าซื้อของเราบ้าง เขาก็ขาย เขาชอบซื้อกล้วยหอม”

(สัมภาษณ์คุณยายบ้านบุ, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๐)

ตลอดเวลากว่า ๓ ปีในระยะแรกชาวบ้านบุ และชาวปากคลองบางกอกน้อย ต้องปรับตัวกับการมีกองทหารญี่ปุ่นมาประจำการอยู่ในสถานีรถไฟบางกอกน้อย ต่อมาเริ่มจะเคยชินกับการมีกองทหารญี่ปุ่น และหลายคนเริ่มคุ้นเคยกับทหารญี่ปุ่น ระหว่างนี้สัมพันธ์ภาพระหว่างชาวบ้านกับทหารญี่ปุ่นดำเนินไปด้วยดี มิได้รู้สึกเป็นอริหรือเกลียดชังกัน เพียงแต่ในภาวะสงครามการขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคบางอย่างทำให้คนไทยจำเป็นต้องเป็น “ขโมย” ทั่วๆ ที่รู้ดีว่าบทลงโทษรุนแรงถ้าถูกจับได้ ภาพเหล่านี้สะท้อนออกมาจากมุมมองของท้องถิ่นจากความทรงจำต่างๆ ของชาวบ้านย่านปากคลองบางกอกน้อยที่ผ่านเหตุการณ์เหล่านั้นมาด้วยตนเอง

ชีวิตระหว่างสงคราม

ชีวิตระหว่างสงครามจากการที่ผ่านความทรงจำบอกเล่าของชาวบ้านบุ และชาวปากคลองบางกอกน้อยช่วยให้เห็นภาพชีวิตชาวบ้านในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาที่สะท้อนอารมณ์ และความรู้สึกจากท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องราวเหตุการณ์ของชาวบ้านบุ และชาวปากคลองบางกอกน้อยที่อาจแตกต่างจากที่อื่นๆ ในประเทศที่เผชิญกับภาวะสงครามนี้โดยตรงเช่นเดียวกัน

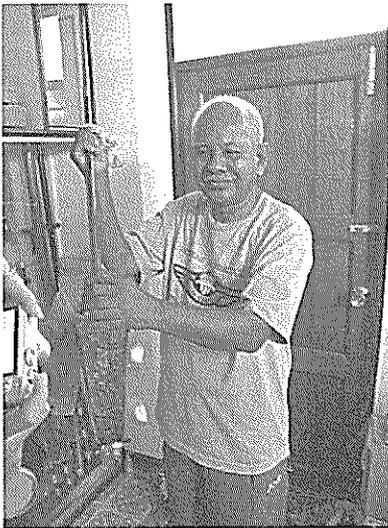
“ระยะต้นของสงครามไม่มีอะไรมาก ทุกคนทำงานตามปกติ พอช่วงปลายสงครามในปี พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘ สงครามเริ่มรุนแรง ผู้คน

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๒ (๒๕๕๓) ฉบับที่ ๑ ๒๖๕

เริ่มอพยพไปๆ มาๆ ห่วงบ้านก็ห่วง กลัวระเบิดก็กลัว”

(สัมภาษณ์นางบุญเรือน ทวีสมบัติ (ป้ามด), ๓ มีนาคม ๒๕๕๐)

ป้ามดเป็นชาวบ้านบุล่ง ปัจจุบันอายุ ๗๑ ปี ขณะเกิดสงครามอายุเพียง ๑๒ ขวบ หลายครั้งพยายามอพยพหนีการทิ้งระเบิดของฝ่ายพันธมิตรที่จะทำลายสถานีรถไฟบางกอกน้อย ซึ่งอยู่ห่างบ้านเพียง ๓๐๐ เมตร

“รัฐบาลประกาศทั่วประเทศว่า ให้ชาวบ้านพรางไฟ แต่ก่อนไฟไม่ได้เป็นแบบนี้ มักจะเป็นดวงๆ ต้องเอาผ้าดำหรือผ้าสีน้ำเงิน มาทำเป็นรูปฝาชีครอบไว้มิให้ไฟสว่างกระจาย ป้องกันฝ่ายพันธมิตรเห็นในยามกลางคืน กลัวจะมาทิ้งระเบิด” และ “เวลาสงคราม รัฐบาลจะห้ามประชาชนเผาศพตอนกลางคืน ให้เผากลางวันแทน ช่วงสงครามลำบากมาก”

(สัมภาษณ์นายประจวบ ทองคำสุก,
๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐)

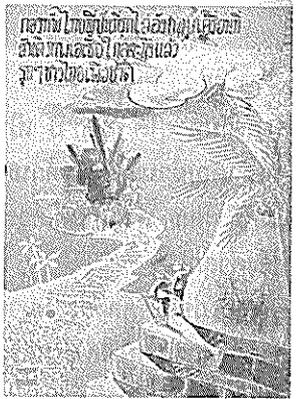
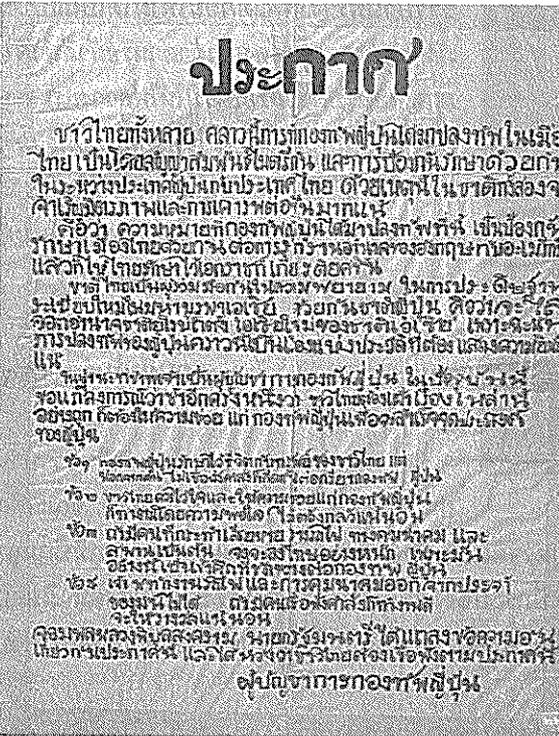
นายประจวบ ทองคำสุก เป็นชาวบ้านย่านวัดดุสิต ปัจจุบันอายุ ๗๙ ปี ขณะเกิดสงครามอายุได้ ๑๕ ปี เป็นบุตรของนายห้อย ทองคำสุก ซึ่งเป็นบรมครูภูมิปัญญาคนสำคัญย่านวัดดุสิตด้านกระบี่กระบอง กลองยาว และการละเล่น (ลิงลม มีลอบ แม่ศรี ฯลฯ) ท่านเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านสืบมาจนถึงบุตรชายคือ นายประจวบ ทองคำสุก

ก่อนเกิดสงครามนายประจวบ ทองคำสุกเคยทำงานขนกระเป่าผู้โดยสาร จากอาคารสถานีรถไฟส่งถึงท่าน้ำรถไฟ และจากท่าน้ำรถไฟถึงอาคารสถานีรถไฟ เป็นผู้ค้นเคยกับพื้นที่ทั้งฝั่งย่านวัดดุสิต และฝั่งสถานีรถไฟบางกอกน้อย นอกจากนี้ ยังเป็นผู้หนึ่งที่อยู่เฝ้าเหตุการณ์การทิ้งระเบิดครั้งใหญ่บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย และย่าน

วัดดุสิต พร้อมทั้งเคยหนีลู่กระเบิดหลายครั้ง

อย่างไรก็ตาม ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาฝ่ายญี่ปุ่นได้พยายามโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และเรียกร้องขอความเข้าใจ และขอความร่วมมือจากคนไทยให้เห็นด้วย กับนโยบายของญี่ปุ่นด้วยวิธีการหลายอย่างเช่น การใช้นโยบายการทูตสื่อ และสื่อ

วิธีการเข้าถึงชาวบ้านอีกทางหนึ่งที่น่าสนใจที่ปรากฏในย่านปากคลองบางกอก น้อย คือ การแจกแผ่นโฆษณา การใช้เครื่องบินมาบินโปรยแจกใบปลิวจำนวนมากตาม ชุมชนต่างๆ หลายจุดในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะบ้านบุญ นายจิตต์ เขียมชั้นทองก็ได้รับ และ

ใบปลิวโฆษณาชวนเชื่อที่ทหารญี่ปุ่นแจกคนไทยตามที่ชุมนุม ในช่วงต้นสงคราม เพื่อให้คนไทยมีใจเข้าร่วมสนับสนุน กองทัพญี่ปุ่น ประกาศของญี่ปุ่นบางครั้งสะกดผิดสะกดถูก เป็นที่น่าขบขันสำหรับคนไทย

ใบปลิวที่นายจิตต์ เข้มขันทอง ชาวบ้านนุ เก็บได้ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา

ยังคงเก็บรักษาใบปลิวหลายใบนั้นอยู่จนทุกวันนี้

“ตอนเวลา ๑๐ โมงเช้า เครื่องบินเขาจะมาไปรยแผ่นเหมือน
ใบปลิวเล็กๆ ลงมาจากเครื่องบิน ผมเก็บได้ที่บ้านนุหลายใบ...” “เขา
ไปรยมาเพื่อโฆษณาให้เข้ากับกองทัพญี่ปุ่น เพื่อให้รู้ว่าฉันใหญ่ในแถบนี้”
(สัมภาษณ์นายจิตต์ เข้มขันทอง, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๐)

การอพยพหนีการโจมตีทางอากาศย่านปากคลองบางกอกน้อย

ระหว่างสงคราม เมื่อมีการเปิดเสียงหวอที่ติดตั้งอยู่กับถังน้ำสูงที่สถานีรถไฟ
เดือนเวลาเครื่องบินจะมาโจมตี ชาวบ้านจะเรียนรู้ และหาวิธีหลบภัย แรกๆ มักไปหลบ
ไม้ไผ่ลั่นก เนื่องจากเป็นห้วงบ้าน เช่น ชาวบ้านนุจะหนีไปแอบที่ข้างโบสถ์วัดทองเพราะ
ต่างเคารพนับถือหลวงพ่อดุสิตาพระประธานในโบสถ์ เชื่อว่าท่านจะช่วยคุ้มครอง ส่วน
ชาวบ้านย่านวัดดุสิตารามฯ จะโดดหนีเข้าไปตามสวนใกล้เคียง เป็นต้น ต่อมาเมื่อ
สงครามทวีความรุนแรงมากขึ้น ก็มีการทิ้งระเบิดที่สถานีรถไฟบางกอกน้อยถี่ขึ้น หลาย
ครั้งพลาดเป้าไปลงย่านชุมชนทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตาย ชาวบ้านย่านปากคลอง
บางกอกน้อยจึงเริ่มอพยพหนีออกจากชุมชน บ้างก็หนีเข้าสวนขึ้นไปไกล คือ ไปทางวัด
ศรีสุตาราม สวนย่านบางขุนนนท์ และตลิ่งชัน โดยไปเรือบ้าง เดินบ้าง บางคนมีญาติ

๒๖๘ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

อยู่ต่างจังหวัดก็จะหลบไปพักอาศัยอยู่ชั่วคราว

“ตอนสงคราม ระเบิดลงนิดหน่อยก็ไม่ได้ไปไหน ต่อมาก็หนีไปอยู่
วัดทอง อยู่ข้างๆ กำแพงโบสถ์ข้างใน แต่ตอนหลังต้องหนีไปอีก เข้าสวน
ไปเลย”

(สัมภาษณ์นางบุญเรือน ทวีสมบัติ (ป้ามด), ๓ มีนาคม ๒๕๕๐)

“เสียงหอนเขามีบินถึงน้ำสูง (ถึงน้ำของโรงรถจักรธนบุรีใกล้รั้วต้น
ซึ่งอยู่ท้ายบ้านบุญ - ผู้เขียน) ชาวบ้านได้ยิน ต่างคนต่างออกหนี หลงหนีไป
เอาเรือจ้าง ขึ้นหลายคนพาเข้าไปข้างใน ไปแถวสวนแถวคลองบางระมาด
ย่านตลิ่งชัน”

(สัมภาษณ์นายบุญมัน แม่เกษ, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

บุญมัน แม่เกษ ขณะสัมภาษณ์อายุ ๘๘ ปีเศษเป็นชาวปากคลอง
บางกอกน้อยฝั่งเหนือบริเวณชุมชนสันติชนลงเคราะห์ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามวัดทองของบ้านบุญ
เป็นอีกคนที่ต้องระหกระเหินหนีสงครามขณะนั้นด้วย

บ้านเนิน อยู่ถัดจากบ้านบุญเข้าไปด้านใน ชาวบ้านเนินในอดีตมักเป็นญาติกับ
ชาวบ้านบุญ และมีอาชีพทำขนลงหิน และทำขม้อยู่เช่นเดียวกัน และบริเวณบ้านเนินนี้
มีบ้านพักของพนักงานรถไฟบางกอกน้อยอยู่ด้วย ต่างต้องเผชิญกับการทิ้งระเบิด ต้อง
หลบหนี และอพยพในลักษณะเดียวกับชาวบ้านบุญ หนีไปเป็นครั้งคราว และจะหลบเข้า
สวน เพราะชาวบ้านมักหว่านน้ำ หว่านอาชีพที่ทำ ผูกพันกับบ้านเกิด พอเหตุการณ์
รุนแรงจำเป็นต้องละทิ้งบ้านหนีเข้าสวนไปบางขุนนนท์ และตลิ่งชันด้วย

บ้านข้าวเม่า ถัดจากบ้านบุญเข้าไปด้านในของคลองวัดทอง มีวัดสุทธาวาสเป็น
ศูนย์รวมจิตใจ บริเวณบ้านข้าวเม่าส่วนใหญ่เป็นบ้านของชาวสวน และข้าราชการ
ชาวบ้านข้าวเม่ามักมีฐานะดี มักอพยพหนีลึกเข้าไปตามสวนย่านบางขุนนนท์ และ
ตลิ่งชัน

“ฉันอยู่บ้าน (บ้านข้าวเม่า - ผู้เขียน) บ้านแถวนี้เป็นสวน พอ

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๒ (๒๕๕๓) ฉบับที่ ๑ ๒๖๙

สงครามหนักขึ้น ทางพวกเราก็หนีไปทางบางขุนนนท์ คลองชักพระ คลองบางระมาด แต่คนแถวท่าพระจันทร์ก็ล้นอพยพมาอยู่แถวบ้านข้าวเม่า และมาตายด้วยดูกระเบิดแถวนี้”

“รัฐบาลประกาศให้ชุดหลุมหลบภัย ลงไปหลบภัยในหลุมก็ตายเพราะโดนูกัด บางทีจึงต้องหนีเข้าสวน”

(สัมภาษณ์นางถาวร อนุชา, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

ย่านวัดดุสิตารามฯ ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือซึ่งอยู่ตรงข้ามสถานีรถไฟบางกอกน้อย ย่านนี้ส่วนใหญ่เป็นคนไทย อยู่กันมาหลายชั่วคน มีวัดดุสิตารามหรือวัดเสาประโคนเป็นศูนย์รวมจิตใจ พื้นที่ย่านนี้ส่วนใหญ่เป็นร่องสวน มีบ้านเรือนของชาวบ้านอยู่ริมคลองบางกอกน้อย และถัดเข้าไปเป็นส่วน

“เวลาหวอดังชาวบ้านแถวริมน้ำจะพากันโดดเรือหนีเข้าไปด้านในตามร่องสวน แต่พอสงบก็กลับบ้านกัน” ตอนสงครามพอไม่ให้ไปไหน พ่อถือว่าบ้านเรามีครูบาอาจารย์คุ้มครอง ไม่กลัวใคร พ่อพอตายสงครามยังไม่สิ้น แต่หนักขึ้น ก็พากันหนีไปหลบในสวนข้างใน สมัยก่อนยังไม่มีสะพานและถนนพระปิ่นเกล้า”

(สัมภาษณ์นายประจวบ ทองคำสุก, ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐)

บริเวณย่านวัดดุสิตารามฯ นี้ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ มีชาวมุสลิมหลายครอบครัวอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองบางกอกน้อย มีมัสยิดหลวงบางกอกน้อยเป็นศูนย์กลางปฏิบัติศาสนกิจ และมีโรงเรียนอาชาารุณศูนย์กลางการเรียนของชาวมุสลิมย่านบางกอกน้อย ชาวมุสลิมย่านมัสยิดหลวงนี้ส่วนใหญ่จะเป็นญาติเกี่ยวดองเชื่อมโยงกันเป็นตระกูลหลายตระกูล ได้แก่ ตระกูลกรมี สะกรีมี มัสอูดี ศรีจรรยา และอื่นๆ

ในช่วงสงครามชาวมุสลิมย่านมัสยิดหลวงบางกอกน้อยนี้จะพากันอพยพหนีภัยสงคราม โดยเฉพาะในช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ที่มีภารกิจมัสยิดสถานีรถไฟบางกอกน้อยที่ขึ้น บางครอบครัวอพยพไปอยู่กับญาติหรือเพื่อนมุสลิมที่ย่านอ่อนนุช มีนบุรี ปากเกร็ด

๒๗๐ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

และที่อื่นๆ การอพยพเพื่อหลบภัยนี้ มักไปเป็นเวลานานเป็นเดือน หลายเดือน บ้างก็ นานนับปี รอจนสงครามเบาบางหรือสงบจึงค่อยกลับ

การอพยพหนีสงครามของผู้คนกลุ่มต่างๆ เป็นภาพที่สามารถสะท้อนถึงความ เรื่อ ความห่วงกังวล ความสัมพันธ์ของผู้คน ตลอดจนฐานะ และสถานะภาพของคนใน ภาวะช่วงสงครามที่แตกต่างกันอย่างน่าสนใจดังที่กล่าวมาแล้ว และอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ กลุ่มครอบครัวของตระกูลศรีเจริญกลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกัน พาถิ่นอพยพออกจากพื้นที่ ในขณะที่สถานการณ์เริ่มเลวร้าย ดังที่กล่าวไว้ในบันทึก “ศรีเจริญ สายสกุลท่านหล่า- ท่านปุย ศรีเจริญ” ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อถูกระเบิดลงที่ขึ้น เห็นควรวอพยพ ท่านหล่าได้ซื้อเรือเอี่ยมจิ้น หรือเรือกระแซงที่ใช้ขนข้าวลำใหญ่มาดัดแปลงให้เป็นบ้านที่อยู่อาศัย บนเรือของท่านหล่ามีห้องนอน มีนอกขานที่ใช้นั่งพักผ่อนสังสรรค์ของ ลูกๆ หลานๆ พวกลูกชายมักใช้เป็นที่ชุมนุมนั่งเล่นหมากรุกกัน มีบันได ลงไปได้ห้องเรือที่พวกหลานๆ วิ่งเล่นกันขวักไขว่ เรือของท่านหล่าท่านปุย ซึ่งเป็นเรือแม่ บรรดาลูกๆ ของท่านเกือบทุกคนก็ได้พาครอบครัวหลบ หลุกกระเบิดเดินทางไปด้วยกัน แต่ละครอบครัวมีเรือของตัวเอง เป็นเรือ เอี่ยมจิ้นเหมือนเรือของท่านหล่า แต่มีขนาดเล็กกว่า เวลาเคลื่อนขบวน นั้น พวกมีเรือกลไฟของนายประวัตี ศรีเจริญ นายบรรจง และนางมณีจะ ช่วยกันลากเรือเอี่ยมจิ้นทั้งหลายแล่นตามกันไป”

(ศรีจันทร์ (ศรีเจริญ) แอนเดอร์สัน, ผู้เรียบเรียง ๒๕๔๒ : ๙๘)

การอพยพของมุสลิมย่านมัสยิดหลวงบางกอกน้อย และกลุ่มเครือญาติศรีเจริญ จะมีรูปแบบแตกต่างกัน และอพยพไปหลายเส้นทาง กลุ่มท่านหล่าจะอพยพลงแม่น้ำ ขึ้นไปทางบางเขน พอมีการทิ้งระเบิดลงสะพานพระราม ๖ กองคาราวานเรือของท่านก็ จะอพยพเคลื่อนย้ายหลบต่อไปยังปากเกร็ด และที่ปากเกร็ดนี้ขบวนเรือของท่านหล่าจะ จอดอยู่หน้าวัดท่าอิฐ ไม่ไกลนั้นมีสุเหร่าทำอิฐซึ่งมีญาติพี่น้องมุสลิมอยู่

อีกกลุ่มจากมัสยิดหลวงบางกอกน้อยก็จะอพยพไปทางบ้านม้า บ้านทางควาย แถวอ่อนนุชไปทางมีนบุรี และแถบประเวศเพราะรู้จักกันมีสายสัมพันธ์กันมาก่อน

นอกจากนี้ ยังมีมุสลิมกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลอง

บางกอกน้อยถัดจากมัสยิดหลวงบางกอกน้อย และคูเรือพระราชพิธีขึ้นไป กลุ่มนี้อาศัยอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า ชุมชนสันติชนสงเคราะห์ ในชุมชนนี้จะมีคนไทยพุทธและคนจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ปะปน

ระหว่างเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาด้านในถัดริมคลองบางกอกน้อยเข้าไปมักไม่ค่อยอพยพ ผู้อพยพมักเป็นกลุ่มมุสลิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองบางกอกน้อย เนื่องจากอยู่ใกล้สถานีรถไฟบางกอกน้อยมากซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ และเป้าหมายการโจมตีของฝ่ายสัมพันธมิตร

“ตอนสงครามลงหนีจากบ้านริมคลอง ไปอาศัยอยู่สวนข้างในของคุณยายเชื่อม เขาเป็นพุทธ เป็นเพื่อนบ้าน หลบกันจำละหวั่น บ้านคุณยายเชื่อมมีบ้านหลังใหญ่มีที่เป็นสวนใหญ่ ผลหมากรากไม้เยอะ คุณยายปัจจุบันอายุเกือบ ๑๐๐ ปีแล้ว ใจดีให้พวกเราอยู่พักหลบภัย มีผลไม้ในสวนคุณยายก็ให้เก็บกินได้”

(สัมภาษณ์ชาวมุสลิมชุมชนสันติชนสงเคราะห์-ไม่ขอระบุนาม,

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

การอพยพหนีการโจมตีทางอากาศของชาวปากคลองบางกอกน้อย และชาวบ้านจากการบอกล่าสะท้อนให้เห็นความโกลาหล ความวุ่นวาย ความยากลำบาก ต้องทุกข์ด้วยการพลัดพรากจากบ้าน แต่ในยามคับขัน และทุกข์ยากกลับมีความเป็นมิตร มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันระหว่างชาวพุทธ มุสลิม และจีนในหมู่ชาวปากคลองบางกอกน้อยด้วยกัน และผู้คนในที่อื่นๆ

บ้านบุและย่านปากคลองบางกอกน้อยถูกбомบ์

ชาวบ้านย่านปากคลองบางกอกน้อยทั้ง ๒ ฝั่งคลองบริเวณใกล้สถานีรถไฟบางกอกน้อยเริ่มตระหนักถึงภัยของสงครามเมื่อสงครามเริ่มรุนแรงขึ้น ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ถึงต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๘

รูปแบบการโจมตีทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตรใช้ปืนกลยิงจากเครื่องบิน ใช้การทิ้งระเบิด ทั้งระเบิดเพลิง และระเบิดทำลาย สร้างความเสียหายอย่างมากมาย

๒๗๒ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

โดยมาก มักมีการโจมตีในเวลาคืนเดือนหงายเพื่ออาศัยแสงสว่างจากดวงจันทร์นำทาง แต่ต่อมาสงครามรุนแรงขึ้นจะมีการโจมตีในเดือนมืดด้วยโดยใช้การยิงพลูสองแสงสว่างช่วย และต่อมามุ่งโจมตีกลางวันด้วยเมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรใกล้จะแพ้ศึกก็ (สัมภาษณ์ นายวีระ รุ่งแสง, ๕ เมษายน ๒๕๕๐)

โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรโจมตีสถานีรถไฟบางกอกน้อยในคืนวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ต่อเนื่องเข้าสู่วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ชาวบ้านนุ และชาวปากคลองบางกอกน้อยต่างหนีตายกัน เกิดความสับสนอลหม่าน ระเบิดพลาดเป้าทำลายชุมชนย่านปากคลองบางกอกน้อยทั้งสองฝั่ง เกิดการบาดเจ็บล้มตาย บ้านเรือน วัด มัสยิด โรงพยาบาล ถูกระเบิด ถูกไฟไหม้ โดยเฉพาะบ้านนุมี คนตายนับร้อยคน โศกนาฏกรรมครั้งนี้ยังอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านนุ และชาวปากคลองบางกอกน้อย ถึงกาลเวลาจะเนิ่นนานผ่านมาราว ๖๐ ปีเศษแล้วก็ตาม

“วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ เวลา ห้าทุ่ม หวดตั้งขึ้น ดังหูดับดับไหม้ ผู้คนหนีไปหลายทิศหลายทาง หลบไปจากบ้าน พอไม่เกิดอะไรขึ้น เสียบ ไม่มีเสียงเครื่องบิน ชาวบ้าน (บ้านนุ) ก็กลับมาบ้าน เริ่มเข้านอน อากาศมันหนาว พอหกทุ่มครึ่ง มัน (เครื่องบิน-ผู้เขียน) มาเลย ผมก็ออกมา ไล่ล่าแรกมันบินผ่านไป ผมก็โดดลงเรือนหนี อีกล่ำมาพอดี มันบินต่ำมาก หลังคาบ้านสั้นไหวไปหมด พอล่ำที่ ๓ มันทิ้งลงบ้านผมใหม่ ๆ ยังเหลือแกนระเบิดสูงขนาดเอว ความอ้วนเท่าถังแก๊สไว้ให้ผมเป็นที่ระลึก เรือนหลังใหญ่ที่ติดกับโรงงาน (ชั้นลงหิน) ของบ้านผมหมดเลย ระเบิดรุนแรงมาก แสงเป็นสีเขียว ไม่ใช่สีแดง ตอนนั้นผมโชคดีหนีไปหลบอยู่ใต้ถุนบ้านอีกหลังหนึ่งที่อยู่ติดรั้วบ้านผม”

(สัมภาษณ์นายวีระ รุ่งแสง, ๕ เมษายน ๒๕๕๐)

“ตอนสงครามผมก็อยู่บ้านนี้แหละ ผมยังปิดหน้าต่างอยู่เลย วันที่ระเบิดลงบ้านนุ ทั้งระเบิดจากวัดใหม่ไล่ลงมา แล้วลงตรงบ่อระเบิด จากนั้นพุ่งเข้ามาทางบ้านนุ ป่าสะกั๊ม (ป่าทรัพย์ เขียมขันทอง) เดินไปที่ตรอกแถวๆ หน้าบ้านเพื่อเรียกหาลูกชาย พอระเบิดลงตูมเดียว เขากะเด็น

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๒ (๒๕๕๓) ฉบับที่ ๑ ๒๗๓

ไปไกล ไปติดห้องต้องแต่งอยู่บนต้นไม้เลย บ้านหลังนี้ของผมก็โดนระเบิด
ผมรอดเพราะโดดลงบ้านหนีทัน บ้านบุโดนระเบิดครั้งใหญ่ครั้งเดียว”

(สัมภาษณ์นายจิตต์ เขี่ยมขันทอง, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๐)

“บ้านผมโดนระเบิดตอนตีสี่ ผมโดดหน้าต่างหนี คุณแม่ผม (ทรัพย์
เขี่ยมขันทอง) ‘ไม่หนีไป’ แต่มัวไปตามหาลูกชายด้วยความหวัง คือ
ผม (คุณเจน เขี่ยมขันทอง) เลยโดนระเบิดพอดี คุณแม่เสีย ไม่นานพ่อก็
เสีย เพราะตรอมใจ เสียใจมาก”

(สัมภาษณ์นายเจน เขี่ยมขันทอง, ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

“คุณตาคุณยายผมไม่ยอมหนีไปไหน ท่านห่วยบ้าน บ้านผมหลัง
เดิมอยู่ริมน้ำ ถัดจากบ้านสแตนเลสของผมหลังนี้ไปทางรั้วต้น พอบ้าน
ของคุณตาคุณยายผมโดนระเบิด บ้านพัง ท่านทั้งสองจมอยู่ในโคลน
อาจเป็นแรงระเบิดด้วย ท่านเลยเสียชีวิต”

(สัมภาษณ์นายอุดม ชันธิ์ทรัพย์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๐)

“พอเสียงเครื่องบินมันดังมาที่แรก ดิฉันจะลงเรือหนีไป จะเข้าไปใน
สวน ที่น้ำมันอยู่ดี ๆ ก็ไม่มา เสียงก็เงียบไป ฉันก็เลยกลับมาบ้านอีก พอ
กลับมานะคะเสียงมันมาอีกก็รีบเอาเรือออก มันก็มาเลย เขาไปทิ้งปาก
คลอง ไฟไหม้เลย นั่นนะคะ สะเก็ดระเบิดยังถูกดิฉันเลย คล้าย ๆ ว่ามัน
เฉือน แต่เลือดไหลไม่หยุด แต่ดิฉันตกใจก็หนี พายเรือหนีข้ามไปอยู่คลอง
ฝั่งโน้น เข้าก็รีบไปโรงพยาบาลหาหมอ แผลดูไม่มาก แต่เลือดไหลมาก”

(สัมภาษณ์นางวิจิตร เรือนทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๐)

บ้านของคุณวิจิตร เรือนทอง ก็อยู่ริมคลองบางกอกน้อยบริเวณรั้วต้น ใกล้โรง
รถจักรธนบุรี ทุกวันนี้คุณวิจิตร เรือนทอง ยังมีแผลเป็นที่แขนเป็นรอยยาว และกว้าง
ทีเดียวไว้ให้รำลึกถึงเหตุการณ์ในวันนั้น

คืนวันที่ ๒๙ ต่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๗ บ้านบุโดนระเบิดหลายลูก

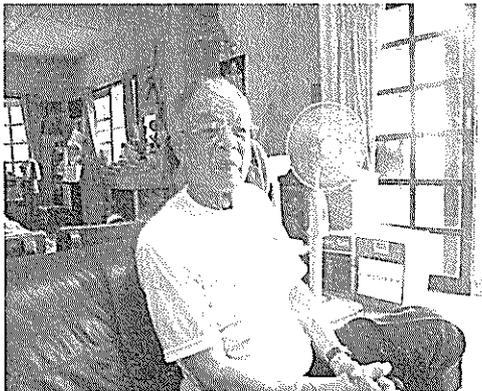
๒๗๔ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

และโดนหนักมากบริเวณแถบบ้านล่างหรือรั้วตัน ที่ติดกับโรงรถจักรธนบุรี บ้านเรือน และสวนถูกทำลายและไฟไหม้ มีผู้คนล้มตายจำนวนมาก หลายท่านที่อยู่เหตุการณ์ เล่าว่า มีผู้เสียชีวิตนับเป็นร้อยศพ เข้าของวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน มีการขนส่งไฟไว้รวมไว้เต็มหน้าลานวัดทอง (วัดสุวรรณารามฯ) ก่อนที่จะเผา นับเป็นโศกนาฏกรรมอันยาก จะลืมเลือน ชาวบ้านที่ร่วมรู้เห็น ต้องบาดเจ็บ และสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักยิ่ง ต่างยังจดจำ และเล่าขานสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

จุดที่ต่อเนื่องกับบ้านบุล่าง คือ บ้านเนิน ซึ่งมีทางรถไฟคั่นอยู่ บริเวณนี้ในคืนวันเดียวกันนั้น บ้านเนินก็ถูกระเบิดหลายลูก ทำให้ผู้คนบาดเจ็บ และเสียชีวิตเช่นกัน บริเวณบ้านเนินนี้เดิมเป็นบ้านพักของคนทำงานรถไฟ และมีบ้านเรือนชาวบ้านที่ประกอบอาชีพตีชัน และฆ้องอาศัยอยู่

“คนบ้านเนินพอเครื่องบินมา พวกมันลงหลุมหลบภัยที่อยู่แถวๆ นั้น แต่มีลุงดำกับลูกชายกำลังลากกันไป แต่ลงไปหลบในหลุมไม่ทัน ระเบิดลงตุมกลางหลุมตายกันทั้งคนที่อยู่ในหลุม และคนที่อยู่ข้างบนด้วยตายตายแยะเลย ระเบิดลงหลายลูก จนแถวนี้เหมือนหลุมขมขมครก เราจึงเรียกบริเวณนี้ว่า ป่อระเบิด”

(สัมภาษณ์นายวีระ รุ่งแสง, ๕ เมษายน ๒๕๕๐)

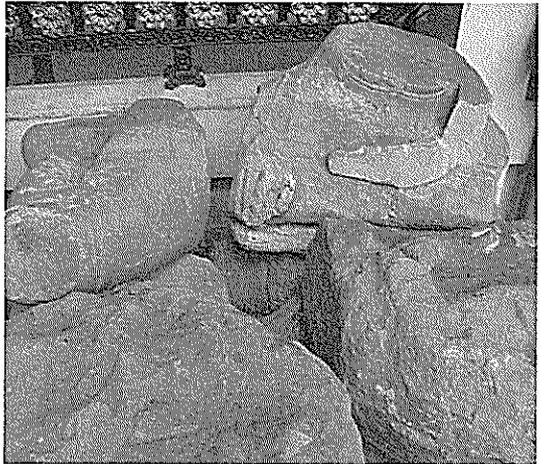
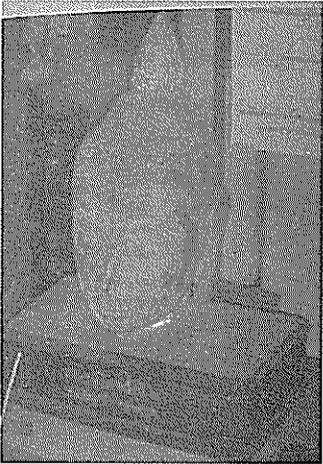
วีระ รุ่งแสง

คนบ้านเนินในอดีตล้วนเป็นญาติพี่น้องกับคนบ้านบุ ต่างพากันขนศพผู้ที่เสียชีวิตในครั้งนี้นำมาที่วัดทอง (วัดสุวรรณารามฯ) ส่วนบ่อระเบิดอยู่ในพื้นที่บ้านบุที่เชื่อมต่อกับบ้านเนินโดยมีทางรถไฟคั่นกลาง ทุกวันนี้ชาวบ้านได้ถมไปแล้ว จึงไม่เห็นร่องรอย แต่ชาวบ้านยังเรียกขานบริเวณนี้ว่า “บ่อระเบิด” กันอยู่

สำหรับวัดอมรินทรารามฯ เป็นอีกจุดหนึ่งที่ชาวบ้านบุตอนล่างหรือแถววัดต้นรู้รู้สึกสะเทือนใจมาก เนื่องจากวัดนี้ตั้งอยู่ติดสถานีรถไฟบางกอกน้อยจึงโดนระเบิดทำลายอย่างหนัก ถูกทำลายเกือบทั้งวัด ทั้งโบสถ์ วิหาร กุฏิพระ อุโบสถ และไฟไหม้โบสถ์ของหลวงพ่อบุสธน์น้อยถูกระเบิดไปด้วยแต่องค์หลวงพ่อบุสธน์น้อยกลับไม่เสียหายนักทำให้ชาวบ้านย่านนี้ตะลึง และยิ่งเคารพศรัทธาองค์หลวงพ่อบุสธน์น้อยมากขึ้น และเล่าลือถึงความศักดิ์สิทธิ์ของท่านที่รอดระเบิดได้จนทุกวันนี้

“หลังจากระเบิดลง ผมไปดู เห็นโบสถ์ และวิหารไฟไหม้ดำไปหมด หลังคาหลวงพ่อบุสธน์น้อยพัง คงเพราะแรงระเบิด แต่องค์หลวงพ่อบุสธน์น้อยคงอยู่ เพียงแต่แขนหัก ส่วนองค์ท่านดำไปหมด นึกถึงพูดแล้วยังขนลุกทุกที”

(สัมภาษณ์นายวีระ รุ่งแสง, ๕ เมษายน ๒๕๕๐)

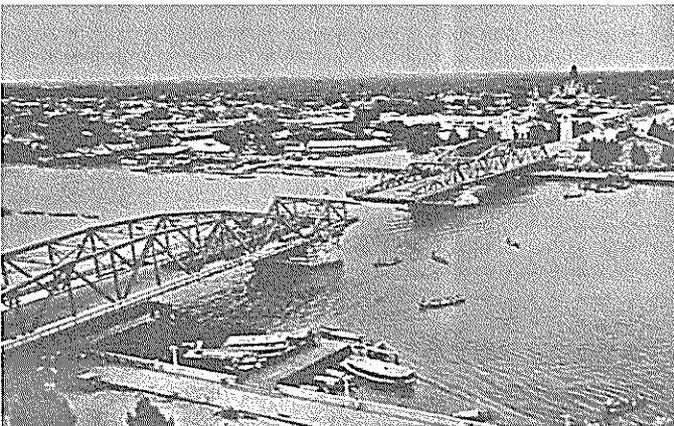

ภายในวัดอมรินทรารามฯ ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ ยังมีซากพระพุทธรูปที่ถูกระเบิดอยู่ในสภาพปรักหักพังอยู่จำนวนมากให้เห็นเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดี

๒๗๖ สุภาพรณั จินตามณีโรจน์

ผลของสงครามทำให้บ้านบุ และย่านปากคลองบางกอกน้อยแทบจะร้างผู้คน เมื่อสงครามสงบคนเริ่มกลับมา แต่บริเวณบ้านล่างหรือวัดต้นของบ้านบุที่เกิดโศกนาฏกรรม ที่มีผู้คนเสียชีวิตนับร้อย มากกว่าที่อื่นๆ ในย่านปากคลองบางกอกน้อย เมื่อสงครามสิ้นสุดใหม่ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในบ้านบุจะไม่ค่อยเดินไปย่านบ้านล่างนี้สัก เนื่องจากภาพโศกนาฏกรรมยังตราตรึง และเกิดอาการ “กลัวผี” กันมาก ...

ความทรงจำที่ยากจะลืมเลือน

“สมัยก่อนไม่รู้ว่าสงครามเป็นยังไง
พ่อเป็นทหารเรือจอดเรือที่ท่าสะพานพุทธ เขา
มาทิ้งลูกระเบิด มีเสียงเครื่องบินมา ช้างบ้าน
ไม่รู้ว่าสงครามเป็นยังไงก็วิ่งมาดู โคนระเบิด
ตายกันเยอะเลย ชาวบ้านจึงเริ่มกลัว.....
สงครามเป็นสิ่งที่น่ากลัว ใครโดนแล้วจะรู้สึก
เศร้าใจ ทำให้สูญเสียญาติ ไม่อยากให้เกิด
อีก”

(สัมภาษณ์นางถาวร อนุชา,

๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

ชุมชนย่านปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้จะเป็นฝั่งที่ได้รับความเสียหายมาก
และหนักเพราะเป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟบางกอกน้อย ที่ตั้งกองกำลังทหารญี่ปุ่นมีแคมป์
เป็นฐานกองกำลังเพื่อสนับสนุนการขยายอำนาจเข้าสู่พม่า อินเดีย และมลายู จึงกลาย
เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ในสงครามมหาเอเชียบูรพา เป้าระดม
การโจมตีทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตร ผลคือสถานีรถไฟบางกอกน้อยเสียหายจน
ใช้การไม่ได้ โรงพยาบาลศิริราช และวัดอมรินทรารามฯ ถูกระเบิดและไฟไหม้เสียหาย
โดยเฉพาะบ้านบุ่งกลางถูกระเบิดบ้านเรือนพัง และไฟไหม้มีผู้คนบาดเจ็บและตายมากกว่า
ร้อยคน จนกลายเป็นโศกนาฏกรรมที่อยู่ในความทรงจำของชาวบ้านจนทุกวันนี้

ส่วนฝั่งตรงข้ามหรือชุมชนปากคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือจะได้รับความ
เสียหาย และถูกระเบิดเฉพาะบริเวณปากคลองที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา และริมคลอง
บางกอกน้อยฝั่งตรงข้ามสถานีรถไฟ กล่าวคือวัดดุสิตารามถูกระเบิดบริเวณศาลาท่าน้ำ
โบสถ์วิหารเสียหาย ส่วนมัสยิดหลวงบางกอกน้อย และโรงเรียนราชการถูกแรงระเบิด
ยุบตัวพังเสียหาย คู่มือหลวงถูกระเบิดเรือเสียหายหลายลำ นอกจากนี้ ยังมีบ้านเรือน
ชาวบ้านอีกหลายหลังถูกระเบิด ไฟไหม้ มีผู้คนบาดเจ็บ และเสียชีวิตไม่มากนัก

หลังจากสงครามสงบลงผู้คนชาวปากคลองบางกอกน้อย และชาวบ้านเริ่ม
ทยอยกลับถิ่นฐาน ต่างช่วยกันบูรณะ และฟื้นฟูบ้านเรือน วัดวาอาราม และมัสยิดขึ้นมา

๒๗๘ สุภาภรณ์ จินตมณีโรจน์

ใหม่ กาลเวลาผ่านไปแต่ทุกคนที่อยู่ในเหตุการณ์ที่ยังมีชีวิตอยู่ต่างยังจดจำได้อย่างแม่นยำ มองไปทางใดก็สามารถระบุสถานที่ และอธิบายเล่าเรื่องราวความทรงจำในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

“ประกาศกระทรวงโยธาธิการเรื่องที่ดิน สร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี ประกาศมา ณ วันเสาร์ที่ ๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘.” ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๖ ตอน ๑๖ (วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)) : ๒๐๒-๒๐๓.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล ร.๕ น.๑๘.๑ ข/๑๑๖ เรื่องหม่อมอนุรุทเทวาทจะขายที่ดินตำบลวัดสุวรรณารามให้แก่พนักงานกรมรถไฟหลวง (๒๖ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๐).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล ร.๕ น.๑๘.๑ ข/๑๒๘ เรื่องจัดเจ้าหน้าที่ซื้อที่ดินของกรมรถไฟ จะซื้อที่ดินของนายร้อยเอก หม่อมหลวงชิต, นายปราบ, นายเอี่ยม, นายนิ่ม ตำบลบ้านบุ (๓๐-๓๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๐).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล ร.๕ น.๑๘.๑ ค/๕๔ เรื่องที่ดินที่ต้องการทำกะดีแขกใหม่ คลองบางกอกน้อยซึ่งพวกแขกขอพระราชทานที่ดินก่อสร้างมัสยิด คลองบางกอกน้อย พ.ศ. ๒๔๔๙.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผนที่กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงศึกษาธิการ ผ ร.๖ ศ ๙ แผนที่วัดอัมรินทร์ซึ่งคิดจะใช้ทำสถานีรถไฟบางกอกสำหรับทางเพชรบุรี (พ.ศ. ๒๔๔๓).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. หอพระสมุดวชิรญาณ ภ.หวญ.๗๘/๒๒(๒) ภาพสถานีบางกอกน้อย

หนังสือและบทความ

กรมแผนที่ทหาร. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๗๔. กรุงเทพฯ : กรมฯ, ๒๕๒๗.

กุสุมา รัชมณี. ๑๐๐ ปี ราชการุญ. กรุงเทพฯ : สมาคมราชการุญ, ๒๕๕๐.

นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, พ.อ. หญิง. ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, พ.อ. หญิง. “นโยบายของญี่ปุ่นต่อไทยในสงครามเอเชีย-แปซิฟิก.”

จุลสารไทยคดีศึกษา ปีที่ ๑๗, ฉบับที่ ๓ (กุมภาพันธ์-เมษายน ๒๕๔๔) :

๑๓๖-๓๑.

โทชิฮารุ โยชิอากา. ทางรถไฟสายไทย-พม่า ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๘.

พวงทิพย์ เกียรติสกุล. “วาทกรรมว่าด้วยกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา :

ความทรงจำผ่านทางรถไฟสายมรณะ.” วารสารอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๑, ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๔๕) :

๔๗-๑๐๒.

พวงทิพย์ เกียรติสกุล. “เส้นทางรถไฟสายได้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา : ภาพ

สะท้อนชีวิตราษฎรไทย.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ

เรื่องไทยกับเอเชีย : สายใยอดีตถึงปัจจุบัน สานสัมพันธ์สู่นาคต, หน้า

๗๖-๑๐๐. กรุงเทพฯ : ศูนย์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทยกับประเทศใน

เอเชีย, ๒๕๔๗.

ศรีจันทร์ ศรีจรูญ แอนเดอร์สัน. “ศรีจรูญ” สายสกุล ท่านหล้า-ท่านปู่ ศรีจรูญ.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิท่านหล้า-ท่านปู่ ศรีจรูญ, ๒๕๔๒.

สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์. “บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้าง

ทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์)

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. “พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงบ้านบุและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.”

ใน โครงการชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืนในชุมชนบ้านบุและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง,

หน้า ๑๓-๖๘. สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, บรรณาธิการ. พิมพ์เนื่องในกิจกรรม

๒๘๐ สุภาพรณิ จินตามณีโรจน์

แนะนำโครงการชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน บ้านบุฯ. กรุงเทพฯ : กองการท่องเที่ยว
สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ร่วมกับมหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๕๐.

สำนักผังเมือง, กรุงเทพมหานคร. ๒๕๕ ปี กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินติ้ง, ๒๕๕๒.

สำนักผังเมือง, สมุดภาพกรุงเทพมหานคร ๒๒๐ ปี. กรุงเทพฯ : สำนัก, ๒๕๔๖.

เอนก นาวิกมูล. สมุดภาพเมืองไทย : ประมวลภาพเก่าของสยามประเทศเพื่อการ
อนุรักษ์ และการศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โนรา, ๒๕๔๒.

สัมภาษณ์

พระราชพุทธิญาณ รองเจ้าอาวาสวัดสุพรรณารามราชวรวิหาร. อายุ ๗๑ ปี. วัด
สุพรรณารามฯ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๐.

ท่านอธิมามมัสยิดหลวงบางกอกน้อย. อายุ ๘๐ ปี. มัสยิดหลวงบางกอกน้อย แขวง
ศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๘ เมษายน
๒๕๕๐.

นางบุญชิต. อายุ ๘๕ ปี. ตรอกบ้านบุ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

นายจรูญ แดงดีเลิศ. อายุ ๖๘ ปี. ชุมชนสันติชนสงเคราะห์ แขวงอรุณอัมรินทร์ เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

นายจิตต์ เขี่ยมขันทอง. อายุ ๘๖ ปี. ตรอกบ้านบุ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๒๘ และ ๓๐
พฤศจิกายน ๒๕๕๐ และ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๐.

นายเจน เขี่ยมขันทอง. อายุ ๕๐ ปี. ตรอกบ้านบุ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๑๕ พฤษภาคม
๒๕๕๐.

นายดำรงห์ เข้มบาง. อายุ ๕๘ ปี. บ้านเนิน ๔๖๘ ถนนอิสรภาพ แขวงบ้านช่างหล่อ
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๐.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๒ (๒๕๕๓) ฉบับที่ ๑ ๒๕๕๑

นางถาวร อนุชา. อายุ ๗๗ ปี. ตรอกบ้านข้าวเม่า ถนนอิสรภาพ ๔๙ แขวง
บ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๑๓
พฤศจิกายน ๒๕๕๐.

นายบุญมั่น แม่นมุกตา. อายุ ๘๙ ปี. ชุมชนสันติชนสงเคราะห์. แขวงอรุณอัมรินทร์ เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

นางบุญเดือน ทวีสมบัติ. อายุ ๗๑ ปี. ตรอกบ้านบุญ ถนนเจริญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๓ มีนาคม ๒๕๕๐.

นายประจวบ ทองคำสุก. อายุ ๗๗ ปี. ชุมชนวัดดุสิตฯ เชียงสะพานปิ่นเกล้า แขวง
อรุณอัมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๒๗
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐ และ ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐.

นายมานิตย์ กริมี่. อายุ ๖๐ ปี. มัสยิดหลวงบางกอกน้อย แขวงอรุณอัมรินทร์ เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๕๐.

นางเมตตา เสลานนท์. อายุ ๖๐ ปี. บ้านชั้นลงหิน ตรอกบ้านบุญ ถนนเจริญสนิทวงศ์
๓๒ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์,
๓ มีนาคม ๒๕๕๐.

นางวิจิตร เรือนทอง. อายุ ๗๘ ปี. ตรอกบ้านบุญ ถนนเจริญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๓ มีนาคม ๒๕๕๐.

นายวีระ รุ่งแสง. อายุ ๘๐ ปี. ตรอกบ้านบุญ ถนนเจริญสนิทวงศ์ ๓๒ แขวงศิริราช เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๐
และ ๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นางศรีจันทร์ มัสอูดี. อายุ ๗๕ ปี. ชุมชนสันติชนสงเคราะห์ แขวงอรุณอัมรินทร์ เขต
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

นายอนุชา เกื้อจรรยา. อายุ ๕๐ ปี. ตรอกบ้านข้าวเม่า ถนนอิสรภาพ ๔๙ แขวง
บ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์, ๑๓
พฤศจิกายน ๒๕๕๐.

นายอุดม ชันหิรัญ. อายุ ๖๐ ปี. บ้านบุคคอลลีคชั่น ตรอกบ้านบุญ ถนนเจริญสนิทวงศ์
๓๒ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐. สัมภาษณ์,
๑๓ มีนาคม ๒๕๕๐.